

Examinering in de beroepspraktijk

Beoordeling van de beroepspraktijkvorming

de hoofdlijnen

Een publicatie naar aanleiding van conferentie en leg-uit-bijeenkomsten van het Servicepunt examinering mbo in samenwerking met het Ministerie van OCW en de Inspectie van het Onderwijs.

Augustus 2014

Inleiding

Examineren in de beroepspraktijk is één van de lastige onderdelen bij examinering. Mbo-scholen ervaren dit element van examinering vaak als een worsteling. De vraag of ze het wel goed doen, houdt veel scholen bezig. Voor examencommissies speelt hierbij de vraag hoe je voldoende grip houdt op een goede en betrouwbare examinering in de beroepspraktijk. Wat mag en wat moet? De wet- en regelgeving is betrekkelijk sober ingericht en biedt veel ruimte aan de professionals op scholen om zelf keuzes te maken.

Met deze publicatie wil het servicepunt mbo-scholen meer houvast bieden bij:

1. de examinering in de reële beroepspraktijk, en
2. de beoordeling van de beroepspraktijkvorming (bpv).

Het gaat om twee verschillende zaken die regelmatig met elkaar worden verward.

In deze publicatie spreken we van *examinering in de reële beroepspraktijk* als we examinering van de kwalificatie-eisen *buiten* de school op een bedrijf en op de werkvloer bedoelen. De examinering kan op de stageplek of de leerwerkplek bij een leerbedrijf plaatsvinden, maar dat hoeft niet. Zodra er sprake is van examinering (dus ook van examinering in de reële beroepspraktijk), moet de examinering voldoen aan de voorschriften voor examens, waaronder de standaarden voor de examenkwaliteit. Dit onderwerp komt aan de orde in hoofdstuk 1.

In hoofdstuk 2 van deze publicatie komt de *beoordeling van de beroepspraktijkvorming* aan de orde. De beoordeling betreft het deel van de kwalificatie(eisen) dat de deelnemer tijdens de beroepspraktijkvorming dient te behalen. De bpv moet voldoen aan de voorschriften voor beroepspraktijkvorming. Het afsluiten van de bpv met goed gevolg is een aanvullende voorwaarde voor diplomering.

Tijdens de conferentie over examinering in de beroepspraktijk en diverse leg-uit-bijeenkomsten (met het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de Inspectie van het Onderwijs) is zowel het onderwerp *examinering in de reële beroepspraktijk* als het onderwerp *het beoordelen van de bpv* aan de orde gekomen. Deze publicatie geeft een samenvatting van bestaande informatiebronnen die op de website examineringmbo.nl zijn te vinden.

De Onderwijsverslagen 2011-2012 en 2012-2013 geven aan dat de examinering in de beroepspraktijk een lacune in de examenkwaliteit betreft en dat examencommissies vaak te veel op afstand staan en onvoldoende zicht hebben op de kwaliteit van de afname van de examens, met name die in de beroepspraktijk.

De inspectie en OCW zijn positief over examinering op de werkplek. De reële beroepspraktijk biedt een rijke examenplek. De instelling bepaalt zelf vooraf wat ze wel en niet wil examineren op de werkplek en spreidt de risico's. De bpv-plaats is niet alleen een mooie plek om het beroep te leren, maar mbo-scholen moeten de werkplek ook blijven koesteren als plaats waar een opleiding kan worden geëxamineerd.

1. Examinering in de reële beroepspraktijk

De school is vrij om op grond van de eigen visie zelf te bepalen hoe zij het examen van een opleiding inricht en uitvoert en welke onderdelen van het examen in de reële beroepspraktijk plaatsvinden. Uiteraard gebeurt dat binnen de formele kaders en waarborgt de school de vereiste examenkwaliteit.

Het is raadzaam vooraf goed na te denken over de inrichting van de examinering. Behalve dat een school zich afvraagt hoe zij het onderwijs inricht, stelt zij zich de vraag hoe zij de kwalificatie-eisen (die voor de betreffende kwalificatie zijn beschreven in het landelijk vastgestelde kwalificatiedossier) kan examineren. Vaak geven scholen eerst vorm aan het onderwijs en pas daarna aan de examinering. Dit leidt er toe dat de examinering soms letterlijk en figuurlijk het sluitstuk is.

Voorafgaand aan het besluit om in de beroepspraktijk te examineren, behoren scholen antwoord te geven op een aantal belangrijke vragen over de *basisvoorwaarden* voor examinering:

- Zijn er voldoende deskundige examenfunctionarissen en middelen beschikbaar om de examinering goed in te richten?
- Is er voldoende tijd om examens uit te voeren en de kwaliteit te borgen?
- Op welke wijze kan de examenkwaliteit goed worden geborgd?
- Welke keuze maakt men op grond van de eerste vragen? Zelf examineren, samenwerken met andere 'partijen', inkopen of uitbesteden van examinering?

Kortom, het is van belang dat een school per opleiding bekijkt welke onderdelen van het examen geschikt zijn om in de reële beroepspraktijk uit te voeren en waar naar een alternatieve examenvorm gezocht moet worden.

Achtereenvolgens gaat deze publicatie in op:

- de examenlocatie (in paragraaf 1.1)
- de beoordelaars (in paragraaf 1.2)
- de kwaliteitsborging (in paragraaf 1.3)

1.1 Examenlocatie: bedrijf en/of school

Kwaliteitseis authenticiteit

In het Toezichtkader BVE 2012¹ staat: 'onderdelen van het examen vinden in de reële beroepspraktijk plaats'. Vaak wordt gedacht dat 'in de reële beroepspraktijk' altijd betekent 'in het leerbedrijf en tijdens de bpv-periode van de student'. Dat is een misverstand. De instelling *kan* daar - in afstemming met het leerbedrijf - voor kiezen, maar het *moet* niet. Niet ieder leerbedrijf biedt namelijk de juiste mogelijkheden of

¹ Kwaliteitsaspect 2.2, afname en beoordeling; indicator 2.2.1, authentieke afname.

omstandigheden voor een goede examenafname. Of de examinering in de beroepspraktijk of op school plaatsvindt, hangt ook af van:

- de afnamecondities in het bedrijf;
- de aard van het beroep, de opleiding en het examenonderdeel;
- de risico's die men als school loopt bij afname in de reële beroepspraktijk.

Iedere school maakt zijn eigen afweging waarbij de mogelijke risico's op waarde worden geschat. Dit kan leiden tot een aantal keuzes die de validiteit kunnen verbeteren:

- Scholen kunnen bedrijven selecteren waar goed geëxamineerd kan worden. Zo ontstaat een overzichtelijke pool van geschikte examenlocaties waarbij de school de kwaliteit goed kan borgen;
- Scholen kunnen kiezen voor het inrichten van een goede gesimuleerde examenomgeving of het zo goed mogelijk nabootsen van de reële beroepspraktijk op de eigen school als examinering in een bedrijf onmogelijk is;
- Scholen kunnen samenwerken bij de afname, examens inkopen of het gehele examen uitbesteden.

Kwaliteitsaspect betrouwbaarheid

Naast authenticiteit (c.q. validiteit) is ook betrouwbaarheid (c.q. vergelijkbaarheid) belangrijk voor goede examinering. In het Toezichtkader BVE 2012² staat onder meer: 'In gelijke gevallen wordt gelijk geoordeeld.' De gelijke beoordeling van examens kan verminderen wanneer een opleiding examenonderdelen op verschillende werkplekken examineert of de aard van de leerbedrijven verschilt.

Om de vergelijkbaarheid te vergroten zou de school vooraf moeten beoordelen of de afnamecondities bij de bedrijven gelijk van aard zijn. Als blijkt dat dit niet het geval is – bijvoorbeeld doordat de examenkandidaat bij een eenmansbedrijf maar met een beperkt aantal machines kan werken – kan de school besluiten om een examenonderdeel niet af te nemen bij het betreffende bedrijf maar bij een ander bedrijf of in een simulatie op school. De school legt vooraf duidelijk vast hoe ze zorgt voor vergelijkbare afnamesituaties en beoordeling van de afname, waardoor ze meer grip heeft op de betrouwbaarheid van examenafname.

Simulatie

Als de examinering op school op een authentieke manier goed geregeld kan worden, is dit een goed alternatief. Soms kunnen beroepshandelingen, om praktische of ethische redenen, niet op de werkplek worden geëxamineerd. Een simulatie biedt dan uitkomst. Voorbeelden zijn het voeren van sollicitatie- of beoordelingsgespreken. Een simulatie heeft als voordeel dat de examinering beter beheersbaar is en dat de betrouwbaarheid en vergelijkbaarheid van de examens veelal groter is.

² kwaliteitsaspect 2.2–afname en beoordeling, indicator 2.2.2. –betrouwbaarheid.

Er zijn verschillende manieren om bij een simulatie tegemoet te komen aan de eis van authenticiteit. Zo kan een opdracht uit de praktijk tijdens een simulatie op school gebruik worden. Ook kan een school mensen uit de beroepspraktijk betrekken bij de uitvoering of beoordeling van specifieke examenonderdelen. Opdrachten die aan de realiteit van het toekomstige vak zijn ontleend, zijn vaak motiverend voor studenten. Wanneer er bijvoorbeeld een rollenspel wordt uitgevoerd, kan het bedrijfsleven daar als 'acteur' in meedoen.

Scholen moeten zichzelf voortdurend afvragen in welke situatie de examinering van werkprocessen/kerntaken die een student uitvoert het beste tot zijn recht komen en het beste beeld geeft van zijn bekwaamheid als beginnend beroepsbeoefenaar. Een simulatie op school is daarvoor niet altijd een gepast alternatief. Het is steeds weer zoeken naar de juiste balans tussen authenticiteit (validiteit) en vergelijkbaarheid (betrouwbaarheid).

Erkende leerbedrijven

Het is niet noodzakelijk dat het bedrijf waar wordt geëxamineerd een erkend leerbedrijf is. Niet ieder erkend leerbedrijf is per definitie een geschikte plek om het examen af te nemen. Andersom kan een bedrijf dat geen erkend leerbedrijf is wel geschikt zijn om een deel van het examen af te nemen. De school moet dit zelf beoordelen. Als medewerkers van het bedrijf waar het examen wordt afgenomen betrokken zijn bij de afname of beoordeling, moet de school kunnen aantonen dat ze deskundig zijn.

1.2 Beoordelaars

De school is altijd verantwoordelijk voor een deskundige, betrouwbare en objectieve beoordeling van het examen in de reële beroepspraktijk. Hoe de school deze verantwoordelijkheid invult, kan verschillen.

Deskundigheid

Scholing en certificering van beoordelaars³ is een goed middel om de kwaliteit van de beoordeling te verbeteren. Een certificaat is geen vereiste. Het is ook geen garantie voor goede beoordeling. Hoofdzaak is dat beoordelaars *goed geïnstrueerd* en *deskundig* zijn.

De inspectie zegt over certificering van beoordelaars het volgende: 'De instelling moet waarborgen treffen voor de deskundigheid van de beoordelaars. Een certificaat kan onderdeel zijn van dat borgingssysteem. Het gaat erom dat de school weet of de betrokkenen bij examinering voldoende deskundig zijn'. De school moet het vertrouwen hebben dat de beoordelaar in de praktijk op deskundige wijze aan en de hand van duidelijke beoordelingsvoorschriften kan beoordelen.

³ Persoon die gerechtigd is de prestaties bij een examen te voorzien van een score en de resultaten vast te leggen, gebruikmakend van het vastgestelde beoordelingsprotocol. Beoordelaar wordt ook wel assessor of examiner genoemd.

Objectiviteit en onafhankelijkheid

Een examenkandidaat moet zo objectief mogelijk worden beoordeeld⁴. Bij de beoordeling in de beroepspraktijk kan belangenverstrengeling een rol spelen en een risico vormen voor een valide en betrouwbare beoordeling. In veel gevallen is de praktijkbegeleider ook de beoordelaar. Daarmee is de objectiviteit in het geding.

Om belangenverstrengeling te voorkomen zijn er verschillende mogelijkheden. Een optie is om tijdens de beoordeling in het leerbedrijf altijd een tweede beoordelaar (van de school) in te zetten *die onafhankelijk is*.

Hoewel het zogenaamde vier-ogen-principe een goede manier is om objectiever te beoordelen, is het niet vereist dat een vertegenwoordiger van de school *altijd* bij de afname van een examen in de praktijk aanwezig is. Het is ook mogelijk om als school de afname van een examen in de praktijk met enige regelmaat bij te wonen, zodat steekproefsgewijs vastgesteld kan worden of het examen volgens de eisen is afgenomen.

Daarnaast is het een optie een *beoordelaarspool* samen te stellen, zodat de praktijkbegeleiders nooit hun eigen student hoeven te beoordelen.

Een objectieve en onafhankelijke beoordeling stelt ook eisen aan de exameninstrumenten die de beoordelaars gebruiken. Zo moet het exameninstrumentarium zijn voorzien van een volledig uitgewerkt beoordelingsvoorschrift dat een zo objectief mogelijke beoordeling waarborgt. Dit betekent onder andere dat:

- de beoordelaar eruit kan opmaken welke (deel)waardering aan een prestatie van een student toegekend moet worden;
- de beoordelaar de gegeven waarderingen conform het beoordelingsvoorschrift herleidbaar kan onderbouwen.

De objectiviteit, of beter de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid, kan ook worden geborgd door bijvoorbeeld het exameninstrument te voorzien van een beoordelingsformulier waarbij van een beoordelaar wordt gevraagd de beoordeling te voorzien van een degelijke *onderbouwing*.

1.3 Kwaliteitsborging

Het is van belang dat de examencommissie vooraf zorgt voor een deugdelijke inrichting van het examen van elke opleiding, de inzet van deskundige beoordelaars en het gebruik van dekkende exameninstrumenten met adequate beoordelingsvoorschriften.

Daarnaast is het belangrijk dat de examencommissie achteraf controleert of het examen ook daadwerkelijk valide en betrouwbaar is en deskundig is afgenomen en beoordeeld.

⁴ Zie in het Toezichtkader het portret van indicator 2.1.4 Beoordelingswijze en het portret van indicator 2.2.2 Betrouwbaarheid.

De examencommissie moet zelf deugdelijke besluiten nemen of een student al dan niet het diploma heeft behaald. Zij doet dit op grond van de oordelen op de examenonderdelen en het voldaan hebben aan aanvullende diplomavooraarden. De examencommissie legt op basis van de registratie van de besluitvorming verantwoording af.⁵

Risico's inschatten en beheersen

Elke vorm van examinering kent een bepaald risico. De examencommissie moet zicht hebben op de risicofactoren van examinering in de beroepspraktijk en ervoor zorgen dat deze risico's beheersbaar zijn. Een examen dat voor 100% plaatsvindt in de beroepspraktijk, vormt een groot risico voor de school op een ondeugdelijke afname en/of beoordeling van dit examen. Een dergelijk examen vraagt een andere wijze van controle dan een examen op school.

Als alles afhangt van één examenmoment, dan ligt het voor de hand dat de school meerdere beoordelaars inzet. Is de examinering verspreid over verschillende *examenmomenten* met inzet van *verschillende beoordelaars* en van *verschillende vormen* van examinering dan is een minder intensieve controle mogelijk. De mate van controle en de wijze waarop de controle plaatsvindt is afhankelijk van de risico's van de gehanteerde examenvormen. Als zwakke punten van één specifieke examenvorm worden afgedekt door de inzet van een andere examenvorm, maakt dat een minder intensieve controle mogelijk.

Methodemix

Is het onvoldoende mogelijk de kwaliteit van de examens in de beroepspraktijk te borgen, dan zal de school zich moeten bezinnen op de keuzes die er zijn gemaakt voor de locatie van de examinering. De inspectie geeft daarbij aan dat het verstandig is om een goede *methodemix*⁶ te maken, zodat de examenuitslag niet alleen afhankelijk is van het ene moment dat er in de beroepspraktijk wordt geëxamineerd.

Een mix van verschillende exameninstrumenten en examenvormen zorgt voor een beter zicht op de kennis en vaardigheden van de student en voor betere examenkwaliteit. Wat valide en betrouwbare exameninstrumenten zijn, is mede afhankelijk van de aard van het beroep en de aard van de kwalificatie-eisen, aldus de inspectie. "Zo kun je gedrag het beste observeren. Kennis toets je eenvoudiger schriftelijk of in een gesprek. Een criteriumgericht interview kan goed worden ingezet voor het beoordelen van transfer van de ene naar een andere situatie. Een mix van examenvormen geeft een betere waarborg

⁵ Zie Toezichtkader: Portret van indicator 2.3.1, besluitvorming diplomering en indicator 2.3.2, verantwoordelijkheid examencommissie.

⁶ document, gerelateerd aan het gebruikte Toezichtkader, waarmee de Inspectie van het Onderwijs extra informatie geeft over de wijze waarop zij de exameninstrumenten in het mbo beoordeelt. Ook examenmix genoemd.

van de kwaliteit, zeker als er *meerdere personen* betrokken zijn bij de afname en beoordeling van examens.”

Steekproeven

Als de inspectie scholen vraagt hoe zij zicht houden op de examinering in de beroepspraktijk, krijgt zij vaak het antwoord: ‘wij doen dit steekproefsgewijs’. Wat een passend aantal steekproeven is, valt niet in algemene zin aan te geven. Daarom vraagt de inspectie vaak hoeveel steekproeven een school doet en waarom de school dit aantal heeft gekozen. Het is van belang dat de school de keuze van het aantal steekproeven onderbouwt en daarbij het *risico per examen* meeweegt. Het risico wordt onder andere bepaald door:

- het aantal examenmomenten,
- het aantal en de aard van de examenvormen,
- de hoeveelheid (verschillende) beoordelaars,
- de ervaring en deskundigheid van beoordelaars,
- de onafhankelijkheid van de beoordelaar;
- de vergelijkbaarheid van de examens bij onderscheiden bedrijven.

Wat ‘voldoende’ steekproeven zijn, verschilt per examenvorm. Als een praktijkexamen op één moment en door één beoordelaar wordt beoordeeld, is dat risicovol. Een school moet in dit geval meer maatregelen nemen om de kwaliteit te borgen en kan het risico bijvoorbeeld beperken door te kiezen voor het werken met een *pool van goed geschoolde praktijkbeoordelaars* en/of met een *beperkt aantal bedrijven* waar het examen wordt afgenomen. Dit helpt de examencommissie beter zicht te houden op de kwaliteit van de uitvoering en beoordeling van het examen, dan wanneer zij met zeer veel verschillende praktijkbeoordelaars te maken heeft.

Een school die met een klein aantal praktijkbeoordelaars werkt en deze regelmatig bezoekt, schept er vertrouwen in dat de beoordelingen valide en betrouwbaar zijn. Steekproeven kunnen dan na verloop van tijd minder frequent plaatsvinden. Een school kan er ook voor kiezen om praktijkonderdelen op meerdere momenten door verschillende beoordelaars te toetsen of door een deel van het praktijkexamen in een simulatie op school te laten plaatsvinden. Hierdoor neemt het risico af en kan het aantal steekproeven verminderen.

2. Beoordelen van de beroepspraktijkvorming (bpv)

De bpv is dat deel van de opleiding dat in de praktijk van het beroep bij een erkend leerbedrijf wordt uitgevoerd en is een verplicht onderdeel van elke beroepsopleiding. In de WEB worden in artikel 7.2.8 de eisen ten aanzien van de bpv omschreven. Het oordeel 'de bpv is met goed gevolg afgesloten' is een aanvullende *voorwaarde voor diplomering*. Dit is opgenomen in artikel 7.4.3.

Het Toezichtkader BVE 2012 (portret indicator 2.1.1) maakt het noodzakelijk dat de *knip tussen opleiden en examineren* goed zichtbaar is. Opleiden en examineren vraagt een andere benadering van de student: in het eerste geval gaat het om het optimaal begeleiden van de student, in het tweede geval om objectief, valide en betrouwbaar beoordelen.

Het is dus raadzaam duidelijk vast te leggen wanneer er sprake is van onderwijs (waar de bpv deel van uitmaakt) en wanneer van examinering (waar de kwalificerende beoordeling in de reële beroepspraktijk deel van uitmaakt). De school legt, samen met het leerbedrijf, in de bpv-overeenkomst vast welk deel van de kwalificatie in de bpv aan de orde komt en op welke wijze het behalen van het bpv-deel wordt beoordeeld. Dit kan per leerbedrijf en per student verschillen. De school moet bij die beoordeling het oordeel van het leerbedrijf betrekken.

Samenvallen beoordeling van de bpv en examinering in de beroepspraktijk

Het beoordelen van het behalen van de bpv (artikel 7.2.8, derde lid, en artikel 7.4.3) staat in principe los van het examen en dus ook los van de examinering in de beroepspraktijk. Desondanks heeft de school de mogelijkheid de examinering in de beroepspraktijk geheel of gedeeltelijk samen te laten vallen met de beoordeling van de bpv. Als de school hiervoor kiest, moet zij onder andere met de volgende zaken rekening houden:

- Vooraf moet in de onderwijs- en examenregeling (OER) aangegeven worden hoe de examinering plaatsvindt en hoe wordt beoordeeld dat de bpv met goed gevolg is afgesloten. Ook moet duidelijk worden hoe beide zich tot elkaar verhouden en of de beoordeling (deels) samen valt.
- Het examen moet een apart oordeel opleveren over het bpv-deel van de kwalificatie.
- Het examen dient te voldoen aan de standaarden voor de examenkwaliteit.

Achtergrondinformatie en servicedocumenten

Beoordelen BPV

- Servicedocument Eisen aan de bpv ([download pdf](#)) De inspectie van het onderwijs, maart 2014

Examinering in de reële beroepspraktijk

- Examinering in de bpv - publicatie n.a.v. conferenties Servicepunt examinering mbo 31 mei en 21 juni 2013 ([download pdf](#))
- IVA: Beoordeling en assessment. De beoordeling van praktijkleren ([download pdf](#)) Willemse, P.J. en de Ries, K.E., 2011
- IVA: Examineren op de werkplek, De ontwikkeling van een assessmentmodel voor het mbo ([download pdf](#)), Willemse, P.J. en Denissen, N., 2012
- Vraagstukken bij examineren in de praktijk ([download doc](#)) Servicepunt examinering mbo, oktober 2013
- Hulpvragen bij examinering op de werkplek ([download doc](#)) Servicepunt examinering mbo, oktober 2013
- Evaluatieformulier examinering – bpv-bedrijf ([download formulier](#)) Servicepunt examinering mbo, oktober 2013
- Checklist examensetting en afnamecondities ([download checklist](#)) Servicepunt examinering mbo, oktober 2013

Verantwoording

Het Servicepunt examinering mbo heeft de inhoud van deze publicatie ter validatie voorgelegd aan het ministerie van OCW en de Inspectie van het Onderwijs. Naast een weergave van diverse gesprekken met OCW en inspectie, vindt u in deze publicatie verwijzingen naar achtergrondinformatie en diverse servicedocumenten die u kunt gebruiken om de organisatie en kwaliteitsborging van examinering in de reële beroepspraktijk te verbeteren.